
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

УДК 373.2+373.3

**НАСТУПНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ У НАВЧАННІ ДІТЕЙ РІДНОЇ МОВИ
В ДНЗ ТА ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Аніщук А. М.

У статті висвітлено проблему наступності і перспективності у навчанні дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі, розкрито сутність понять "наступність" та "перспективність", здійснено порівняльний аналіз змісту освітньої лінії "Мовлення дитини" Базового компонента дошкільної освіти та навчальної програми предмета "Українська мова" (1-й клас).

Ключові слова: наступність, перспективність, неперервність, рідна мова, мовленнєвий розвиток, мовленнєва компетентність.

В статье освещена проблема преемственности и перспективности в обучении детей родному языку в ДОУ и начальной школе, раскрыта сущность понятий "преемственность" и "перспективность", осуществлен сравнительный анализ содержания образовательной линии "Речь ребенка" Базового компонента дошкольного образования и учебной программы предмета "Украинский язык" (1-й класс).

Ключевые слова: преемственность, перспективность, непрерывность, родной язык, речевое развитие, речевая компетентность.

In the article the author points out the problem of continuity and perspective in teaching children their native language in the kindergarten and elementary school, reveals the essence of the concepts of "continuity" and "perspective", makes a comparative analysis of the content of the educational line SPEAKING SKILLS OF A CHILD of the Basic component of pre-school education and the Ukrainian language Curriculum (grade 1).

Key words: continuity, perspective, native language, speech development, language competence.

Постановка проблеми. Модернізація змісту сучасної освіти в Україні зумовлює подальше наукове вивчення проблеми неперервності і перспективності, насамперед перших двох ланок освіти: дошкільної і початкової школи. Основними напрямками цього процесу є реалізація його в контексті особистісно орієнтованої освітньої парадигми, спрямованість на виконання державних освітніх стандартів і забезпечення наступності між окремими ланками освіти. Відповідно до нормативно-правових документів саме наступність є однією з обов'язкових умов здійснення неперервності здобуття освіти, яка певною мірою має забезпечити єдність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей на суміжних щаблях освіти.

Однією з наукових засад Базового компонента дошкільної освіти є забезпечення наступності в діяльності дошкільної та початкової шкільної ланок освіти щодо реалізації особистісно орієнтованої моделі виховання і навчання, спрямованої на розширення можливого життєвого шляху та саморозвитку дитини на засадах гуманізації, посилення уваги до системи її цінностей та інтересів задля формування в неї основ життєвої компетентності. Принцип наступності для дошкільної та початкової ланок освіти є освітнім процесом на етапі дошкільної та початкової ланок освіти, який повинен забезпечити плавний, природний перехід дитини від позиції дошкільника до позиції молодшого школяра.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема наступності в навчанні та вихованні дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку досліджувалась такими педагогами та психологами, як Г. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, О. Запорожець, Я. Коменський, С. Рубінштейн, А. Симонович, В. Сухомлинський, Є. Тихєєва, К. Ушинський, С. Русова, Г. Люблінська, М. Львов та сучасними науковцями: Л. Артемовою, А. Богуш, О. Кононко, О. Проскурою, О. Савченко, С. Степановою, Л. Калмиковою, Н. Шиліною та ін.

На думку Л. Калмикової, *наступність* – це врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи, опора на нього. Вона забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започаткованих у дошкільному віці [6, с. 10]. За визначенням М. Львова, це "погляд згори донизу" [7], тобто обізнаність педагогів з програмами навчання й виховання дітей у дошкільному навчальному закладі та врахування отриманих знань дітей у подальшій роботі початкової школи. Провідною функцією наступності є забезпечення літичного розвитку дитини впродовж перехідних вікових періодів. Саме наступність запобігає кризовим явищам у психічному розвитку особистості [2, с. 476].

А. Богуш вважає, що наступність між дошкільною ланкою і початковою повинна передбачати успадкування школою системи взаємовідносин "педагог – дитина", "дитина – педагог", діяльнісного й комунікативного аспектів життя дитини на дошкільному етапі [4, с. 59]. Діяльнісний аспект передбачає збереження унікальної провідної діяльності дошкільного віку з поступовим її ускладненням і літичним переходом до нової, складнішої навчальної діяльності, яка вимагає від дитини довільності всіх психічних процесів. Комунікативний аспект передбачає збереження на перших етапах навчання індивідуального спілкування вчителя з учнями, поступове підведення дитини до усвідомлення своєї нової позиції, яка передбачає зміну системи взаємовідносин "дитина – вихователь" на систему "вчитель – учень", з поступовою орієнтацією випускників дошкільних закладів на особистість вчителя як центральну фігуру в особистісно-діловому спілкуванні [2, с. 477].

Забезпечення наступності у навчанні дошкільників та молодших школярів здійснюється відповідно до Базового компонента дошкільної освіти та Державного стандарту початкової загальної освіти, в яких визнається пріоритетність компетентнісного підходу до розв'язання основних завдань дошкільної та початкової ланок освіти.

З проблемою наступності навчання і виховання пов'язана проблема їх *перспективності*. Якщо наступність означає врахування рівня розвитку дітей, з яким вони прийшли до школи, опору на нього, то перспективність навчання і виховання полягає у визначенні пріоритетних напрямів підготовки дітей до школи. Перспективність, як зазначає Т. Степанова, стосується роботи нижчої, попередньої ланки в системі освіти [11, с. 408]. За словами М. Львова, "це погляд знизу вгору" [7]. За А. Богуш, це обізнаність педагогів дошкільної ланки освіти з Державним стандартом освіти, програмами і технологіями навчання та виховання учнів початкової школи, це той показник, який дозволяє визначити адекватні віку орієнтовні показники засвоєння дошкільниками знань, умінь і навичок, рівень розвиненості, навченості та вихованості дитини [2, с. 476].

М. Львов зазначає: "Аналіз семантики двох слів "наступність" і "перспективність" дає підстави з'ясувати, що "перспективність" і "наступність" є двома гранями одного явища: під час погляду "згори" ми говоримо про "наступність", "знизу" – про перспективність" [7, с. 82]. Реалізація наступності і перспективності між навчальними закладами передбачає об'єднання комплексів організаційних заходів, створення методичних розробок, спрямованих на задоволення вікових і особистісних потреб дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Такий комплексний підхід, насамперед, має на меті забезпечити психологічні умови, які максимально сприяли б усебічному розвитку особистості дитини, збереженню її індивідуальності.

Мета статті: висвітлити проблему наступності і перспективності у навчанні дітей рідної мови в ДНЗ та початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Однією із найважливіших складових формування дитячої особистості взагалі і, зокрема, її готовності до шкільного навчання є *мовленнєвий розвиток*. З метою успішного вирішення цієї проблеми потрібно, насамперед, забезпечити єдиний рівень підготовки дітей, що приходять до 1-го класу,

і вдосконалити процес навчання в школі, встановивши логічні зв'язки між мовленнєвою підготовкою дошкільників і молодших школярів.

Проблему наступності в навчанні дітей рідної мови вивчали такі науковці: Л. Виготський, Е. Ельконін, Л. Журова, Л. Пеньєвська, О. Усова, Ф. Сохін, на сучасному етапі вивченню даної проблеми присвячені праці А. Богуш, Л. Калмикової, І. Луценко, Т. Піроженко, Н. Шиліної та ін.

О. Усова розробила загальну теорію навчання дітей дошкільного віку, в якій значне місце відведено навчанню рідної мови. Вона наголошує, що завдання дошкільного закладу полягає в тому, щоб забезпечити такий рівень мовленнєвого розвитку дітей, спираючись на який учитель зможе успішно вирішувати поставлені перед ним завдання [12]. Дослідження Д. Ельконіна, Л. Журової доводять, що у дітей дошкільного віку вже достатньо розвинений фонематичний слух, їх артикуляційний апарат підготовлений до вимови звуків рідної мови, що має велике значення для початкового етапу навчання усного та писемного мовлення [13; 5, с. 4].

На думку Л. Пеньєвської, головним завданням дошкільного закладу є виховання у дітей такого рівня усного мовлення, який слугував би основою для навчання у першому класі. Це, насамперед, сформованість граматично правильного мовлення (оволодіння граматичними формами вживаних слів, уміння чітко висловити свою думку; наявність достатнього для розуміння навчального матеріалу запасу слів, чистота вимови, а також уміння слухати інших, що має важливе значення для успішності навчання. Тому з метою розвитку усного мовлення вчена радить використовувати такі методи: словесні дидактичні ігри, вправи на оволодіння граматичними формами слів, розповідь за зразком, за планом, використовуючи при цьому індивідуальний підхід [9].

Л. Калмикова зазначає, що реалізація принципу наступності під час формування граматичної будови мови здійснюється за таких умов: опертя на мовленнєвий досвід, набутий дітьми до школи; організація роботи над реченням з урахуванням єдності його істотних ознак (значення, форми, структури); вивчення лексико-орфографічних тем на матеріалі речення (на синтаксичній основі); вивчення речення як частини тексту [6, с. 10–11].

А. Богуш зазначає, що наступність у змісті дошкільної та початкової освіти простежується, насамперед, у тому, що нова редакція Базового компонента, як і Державний стандарт початкової освіти, визначає зміст і структуру освіти за його інваріантною та варіативною складовими. "Інваріантну складову змісту дошкільної освіти, як і в початковій школі, систематизовано за освітніми лініями: "Особистість дитини", "Дитина в соціумі", "Дитина в природному довкіллі", "Дитина у світі культури", "Гра дитини", "Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі", "Мовлення дитини", що, з одного боку, забезпечує реалізацію принципу дитиноцентризму, а з іншого – наступності і неперервності змісту освітніх ліній дошкільної та початкової ланок. Як видно з назв освітніх ліній, стрижнем кожної освітньої лінії виступає дитина, її особистісний розвиток" [4].

Аналізуючи проблему наступності і перспективності з навчання дітей рідної мови, варто здійснити порівняльний аналіз змісту освітньої лінії "Мовлення дитини", що є складовою інваріантної частини Базового компонента дошкільної освіти та навчальної програми предмета "Українська мова" (1-й клас). Відповідно до освітньої галузі "Мови і літератури" Державного стандарту початкової загальної освіти, навчальний предмет "Українська мова" будується за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною. Освітня лінія Базового компонента дошкільної освіти "Мовлення дитини" включає сформованість таких компетенцій: фонетична, лексична, граматична, діалогічна, монологічна, мовленнєва, комунікативна [1, с. 8].

Так, на кінець дошкільного віку завершується усвідомлення звукової культури мови, дитина оволодіває чіткою вимовою всіх звуків рідної мови і звукосполучень відповідно до орфоепічних норм; має розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонемі; оволодіває мовними і немовними засобами виразності та прийомами звукового аналізу слів; усвідомлює звуковий склад рідної мови. Здійснює звуковий аналіз слів, виділяє звуки у слові, визначає послідовність звуків, характеризує їх, називає звуки, що повторюються, і виокремлює заданий звук у слові, уміє схематично позначити голосні та приголосні звуки; будувати звукову схему слова,

визначає кількість складів у слові, кількість слів у реченні [10, с. 316]. У першому класі відбувається закріплення та автоматизація набутих умінь і навичок. Дитина-дошкільник уже має сформовані уявлення про звук, елементарні навички звуко-буквеного аналізу слів (послідовно називає звуки у слові, викладає слово з літер, називає літери, якими позначено звуки). Читає відкриті і закриті склади, односкладові і двоскладові слова простої структури. Має сформовані рухові навички, необхідні для письма [10]. У школі на основі сформованих умінь і навичок дитина починає читати букварні тексти вже цілими словами і лише деякі з них – за складами.

Чітко простежується наступність у навчанні дітей грамоти. Зміст розділу "Звукова культура мовлення" у Базовому компоненті дошкільної освіти включає уміння дітей здійснювати звуковий і складовий аналіз слів; виокремлювати голосні, приголосні, тверді, м'які звуки, наголос у словах; розрізнити слова: "звук", "буква", "слово", "склад", "речення"; складати речення, виділяти послідовність слів у реченні, складів та звуків у словах [1]. Навчання грамоти у першому класі включає навчання читати та навчання письма (добукварний, букварний, післябукварний періоди), і саме добукварний період продовжує роботу щодо розширення уявлень дітей про голосні і приголосні звуки, тверді і м'які приголосні, умовне позначення їх на письмі. Діти продовжують здійснювати звуковий аналіз простих за звуковою будовою слів, засвоюють уміння самостійно будувати звукову схему слів. Так, у програмі для 1 класу зазначається: "У процесі навчання грамоти важливо враховувати вміння, набуті дітьми в дошкільному віці. Учитель має забезпечити посилене навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати й писати, та надати індивідуальну допомогу менш підготовленим" [8, с. 3]. Основним методом навчання грамоти, який усталився у вітчизняній школі, є аналітико-синтетичний. Він передбачає реалізацію принципу "від звука до букви". Це означає, що учні повинні спочатку навчатись виконувати різні аналітико-синтетичні дії зі звуками мовлення, що є базовим умінням для формування навичок читання і письма [8].

У своєму мовленні випускник дошкільного навчального закладу використовує різні типи речень та види розповідей, а у школі вчиться складати різні за структурою і метою висловлювання речення, самостійно складати речення за малюнком, переказувати сюжетні тексти, вміщені у букварі.

Таким чином, виходячи з аналізу змісту Базового компонента дошкільної освіти та навчальної програми предмета "Українська мова" (1-й клас), можна зробити висновок про дотримання принципу наступності в навчанні дітей рідної мови, в орієнтації вимог програми на певний рівень мовленнєвої компетентності дитини-дошкільника.

А. Богуш виділяє методи і прийоми забезпечення наступності і перспективності з навчання дітей та учнів рідної мови. Це *прийом зіставлення* з метою формування системи розумових дій; *екскурсії, екскурсії-огляди, спостереження, бесіди за картинками* для розвитку самостійного мислення; *запитання причинного характеру*, що спрямовують активність дітей на пошуки причинно-наслідкових зв'язків; *ситуація "сумніву"*, яка вчить дітей самостійно мислити; *пізнавальні, логічні і мовні завдання*, які активізують розумову діяльність дитини [3].

Забезпечення наступності дитячого садка і школи зобов'язує вихователів формувати у дітей систему розумових дій, широко використовувати *прийом зіставлення*. У ході зіставлення предметів та явищ навколишнього світу дитина оволодіває процесом аналізу і синтезу, групування, узагальнення, систематизації, класифікації, вчиться самостійно робити умовисновки. Для цього, як зазначає А. Богуш, бажано використовувати запитання на кшталт "Чого більше – ромашок чи квітів? Яблук чи фруктів? та ін." Кінцевою метою цих вправ має бути формування уміння самостійно використовувати розумові дії за нових умов, у нових ситуаціях [3].

Розвитку самостійного мислення сприяють екскурсії, екскурсії-огляди, спостереження, бесіди за картинками. За допомогою запитань причинного характеру педагог спрямовує активність дітей на пошуки причинно-наслідкових зв'язків, стимулює їх до міркування, формує уміння обґрунтовувати свої думки. Ситуація "сумніву" полягає в тому, що дитина відповідає правильно, але педагог висловлює сумнів. Наприклад, розглядаючи картину, на якій зображена пора року осінь, дитина дає правильну відповідь, але педагог висловлює сумнів. Педагог говорить дитині: "Ти стверджуєш, що тут зображено осінь, а мені здається, що весна. Чому ти вважаєш, що це осінь?" Якщо дитина впевнена у своїй відповіді, вона починає наводити різні докази того, що

на картині дійсно зображена осінь. Висловлений дорослим сумнів вчить дитину самостійно мислити. Така цінна мисленнева якість – обов'язкова передумова успішного засвоєння матеріалу в школі.

Пізнавальні, логічні і мовні завдання створюють для дитини своєрідну проблемну ситуацію, ставлять її в умови пошуку помилки, розв'язання цього завдання, відповіді на запропоноване запитання. Кожне завдання містить певну суперечність, яка є джерелом боротьби між знаннями дитини та даними в пізнавальному завданні. Розв'язання таких завдань активізує розумову діяльність як умову подальшого успішного навчання. Тому педагог повинен вчити дітей оволодівати загальними способами розв'язання практичних або пізнавальних завдань; поступово підводити до самостійного знаходження цих способів; формувати самоконтроль за виконанням своїх дій.

Висновки. Таким чином, успішне вирішення проблеми наступності та перспективності з навчання дітей рідної мови вимагає врахування рівня сформованості мовленнєвої компетенції дошкільника, вікових та індивідуальних особливостей дітей, збереження провідної діяльності дошкільного віку з поступовим її ускладненням та переходом до нової навчальної діяльності, **провідним типом якої стає** учіння, яке суттєво змінює мотиви поведінки школяра і розкриває нові джерела розвитку пізнавальних і моральних сил. Лише від забезпечення тісної співпраці між дошкільним закладом та школою, здійснення правильного контролю, використання попереднього досвіду, поступового ускладнення та урізноманітнення змісту і напрямів роботи з розвитку мовлення повністю залежить успіх вирішення даної проблеми.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / авт. кол.: А. М. Богуш, Г. В. Беленька та ін. – К., 2012. – 26 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш ; за ред. А. М. Богуш. – К. : Вища шк., 2007. – 542 с.
3. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко та ін. – К. : Вища школа, 1992. – 355 с.
4. Богуш А. Наступність дошкільної і початкової ланок освіти як педагогічна проблема / А. Богуш // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія "Педагогіка". – 2006. – № 2. – С. 58–61.
5. Журова Л. Е. Обучение грамоте в детском саду / Л. Е. Журова. – 2-е изд. – М. : Педагогика, 1978. – 152 с.
6. Калмикова Л. О. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх упровадження / Лариса Калмикова // Дитинство: наступність і перспективність. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 10–11.
7. Львов М. Р. Речь младших школьников и пути ее развития: пособие для учителей / Михаил Ростиславович Львов. – М. : Просвещение, 1975. – 176 с.
8. Навчальні програми для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/index.php/ua/... ta... ta... programi/8699. – Назва з екрана.
9. Пеньевская Л. А. Обучение родному языку / Л. А. Пеньевская // Вопросы обучения в детском саду / под ред. А. П. Усовой. – М., 1955. – С. 92–125.
10. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" (нова редакція) : у 2 ч. – К. : ТОВ "МЦФЕР"-Україна, 2014.
11. Від трьох до шести (семи) років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. ; наук. кер. О. Л. Кононко. – 2014. – 452 с.
11. Степанова Т. М. Наступність і перспективність у модернізації сучасної дошкільної ланки освіти / Т. М. Степанова // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Півд. наук. Центру АПН України. – 2011. – № 4 (Педагогіка). – С. 408–411.
12. Усова А. П. Обучение в детском саду / А. П. Усова. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1970. – 206 с.
13. Эльконин Д. Б. Избранные педагогические труды / Д. Б. Эльконин ; под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. – М. : Педагогика, 1989. – С. 57.